

II. ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2016.64.4>
УДК 504.54:379.85

В. Гетьман, канд. геогр. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ

У статті піднімаються питання збереження природних та історико-культурних цінностей території національного природного парку "Дністровський каньйон", висвітлюються історичні передумови його становлення.

Ландшафтно-естетичний та рекреаційний ресурс Дністровського каньйону – незрівнянний в Україні. Тому необхідно зберегти його від усе масштабнішого антропогенного тиску, включаючи заплановане будівництво Верхньодністровського каскаду ГЕС на заповідних територіях національного природного парку "Дністровський каньйон".

Ключові слова: національний природний парк, ландшафтно-рекреаційні ресурси, флора, фауна.

Короткий історичний екскурс. З метою збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів лісостепової зони Указом Президента України 3 лютого 2010 р. на території Борщівського, Бучацького, Заліщицького та Монастирського районів Тернопільської області створено національний природний парк (НПП) "Дністровський каньйон" площею 10829,18 га (у тому числі 7189,65 га з вилученням у землекористувачів).

Національний природний парк "Дністровський каньйон" створено на місці першого в Україні однойменного регіонального ландшафтного парку площею 42084 га, рішення про організацію якого було прийнято Тернопільською обласною радою 30 липня 1990 р. (ще до проголошення незалежності).

Цьому рішенням облради передувала низка регіональних організаційно-правових заходів. Так, 12 грудня 1972 р. у м. Заліщики відбулася перша міжобласна нарада щодо створення Дністровського державного парку в межах Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької і Хмельницької областей. За прийнятою в радянський час класифікацією природно-заповідних територій національний природний парк називався державним (слово "національний" наводило думку про націоналізм). 14 листопада 1977 р. виконкомом Тернопільської облради було прийнято рішення про створення Дністровського державного природного парку і поліпшення туризму в області. Як бачимо, природоохоронна робота в області була в ті часи на належному рівні [5].

Однак, рішення виконкому облради – це ще не створення природоохоронної території загальнодержавного значення. Від нього до організації власне національного природного парку "Дністровський каньйон" пройшло майже 33 роки.

Загалом, ідея створення природного парку "Дністровський каньйон", навколо якої гуртувалося все більше прихильників з числа наукової громадськості Тернопільської області, набула особливого резонансу з початку 80-х років минулого століття. Її реалізація стала можливою завдяки сумлінній і багаторічній праці (понад 25 років) старшого інспектора обласної інспекції охорони природи Чайковського Миколи Петровича – людини, чие ім'я у заповідній справі достойне золотих літер!

Виклад основного матеріалу. Національний парк "Дністровський каньйон" розміщений на південному схилі Подільського плато, у Придністров'ї. Згідно з фізико-географічним районуванням України – це Західно-Подільська ландшафтна область Західно-Української лісостепової провінції (краю) [8]. На півдні природна межа парку проходить по р. Дністер: вище по течії від с. Устя-Зелене Монастирського району до с. Окопи (гирло р. Збруч) Борщівського району. Вона не суцільна, як, тим більше, північна. Тобто НПП "Дністровський каньйон" представляє кластерний (роз'єднаний) тип національного парку. Його територія має складну конфігурацію, вона складена з окремих масивів (ділянок) [рис. 1].

Рис.1. Картохема національного природного парку "Дністровський каньйон"

Якщо Дніпро-Славутич (Борисфен) – оберіг всієї України, то Дністер, на берегах якого в основному і

розмістився національний парк, є свого роду символом, втіленням долі Західної України. А вона відображена в

його назвах (топонімах). У часи античних греків Дністер називався Тіріс, Тірас, у римлян – Данастріс, Данаструс, у турків – Турла. Це одна з найкрасивіших річок Європи, друга за довжиною в Україні (1362 км; у територіальних межах – 925 км).

Утаємничений Дністер тече в каньйоноподібній долині, утворюючи багато фантастичних (гадоподібних) звивин – меандр (слово походить від назви дуже звивистої р. Меандр у Малій Азії). Каньйоноподібна долина, каньйон – один з морфогенетичних типів річкових долин (ущелини, тіснини, коритоподібні долини тощо). У перекладі з іспанської мови слово "каньйон" означає труба, ущелина.

Дністровський каньйон не такий "екстрем" природи як, наприклад, Великий каньйон Колорадо у США (Гранд-Каньйон, найглибший у світі – біля 1800 м; птахи, щоб перелетіти його, спочатку спускаються до дна каньйону річки Колорадо, а тоді вже піднімаються на протилежний берег). Але наш Дністер має свої принади та екзоти. Бо він наш!

Найцікавішою і найбільш живописною його ділянкою є відрізок довжиною 250 км між гирлами лівих допливів – Золотої Липи і Збруча (з прилеглими лісами, луками). Це, власне, і є Дністровський каньйон. Тут у вапняках берегів приховані карстові печери (відомо з десятків) і численні гроти. Вони важкодоступні. Особливо химерним видається їх вид з рівня річкового плеса. Невеликі водоспади, що падають з порослих мохом скель на схилах каньйону, мають місцеву назву "дівочі сльози". Краса їх незрівнянна! Окремі частини урвистих схилів (скель) нагадують швейцарський сир (все у дірках) – від виходів печер і гротів.

Ось у такій Богом створеній красі річкової долини розмістився НПП "Дністровський каньйон". Нагадаємо: згідно з Законом України "Про природно-заповідний фонд України" (ст. 20-22) національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Природоохоронна функція національних природних парків, як бачимо, стоїть на першому місці. Існує проста і мудра істина – чим більше збережена (первинна, незаймана, живописна, ...) природа, тим більша її цінність (власне, вона безцінна). Адже відомо: красивіше, вишуканіше, прекрасніше – зазвичай дорожче [4].

Які ж цінності належні території НПП "Дністровський каньйон"? Після природоохоронної – естетична. Подільський відрізок долини ріки Дністер – один з найцікавіших об'єктів, можна сказати, екофілософських і художньо-мистецтвознавчих досліджень: неповторні мальовничі ландшафти, долини з перепадом висот у сотні метрів, своєрідність мікрокліматичних умов, величезна кількість ботанічних, геологічних та палеонтологічних пам'яток природи – здавна приваблювали природодослідників, філософів-мислителів, поетів, художників, піснярів [5].

Для підтвердження сказаному віртуально здійснимо мандрівку Дністровським каньйоном вниз за течією, наприклад, від Червоної гори, що на околиці села Берем'яни Бучацького району [10]. У теплу весняно-літню пору буйні незаймані трави сягають тут мало не до пояса. Південна експозиція гори на лівому корінному схилі Дністра зумовлює своєрідний місцевий ("субтропічний") клімат. На горі Червоній навіть у найлютіші зими сніг не затримується більше одного-двох днів. На її схилах під ласкавим весняно-літнім сонцем добре зростати степо-

вим рослинам. Повсюди горять червоними коралями кизиліові гайочки. На уступах червоних девонських пісковиків (звідси й назва гори) розстелився вміло зітканий тутешньою природою фантастичний килим з молодила руського (*Sempervivum ruthenicum Schnittsp. et C. B. Lehm.*), півників угорських (*Iris hungarica Waldst. et Kit.*), герані кроваво-червоної (*Geranium sanguineum L.*), дзвоників болонських (*Campanula boloniensis L.*), горошка паннонського (*Vicia pannonica Crantz*), жовтецю кашубського (*Ranunculus cassubicus L.*), рокитника австрійського (*C. austriacus (L.) Link*), айстри степової (*Aster amellus L.*) та інших диво – квітів.

Далі за маршрутом, біля села Хмелева, попадаємо в тутешні гори, які з усіх боків обступили Дністер. Стрімкий берег ріки поріс лісом, саму стінку обриву обліпили степові рослини – нечуй-вітер отруйний (*Hieracium virosum Pall.*), холодок тонколистий (*Asparagus tenuifolius Lam.*), шоломниця весняна (*Scutellaria verna Besser*), вишня кущова, або степова (*Cerasus fruticosa (Pall.) C. Woron.*), типчак борознистий (*Festuca rupicola Heuff.*), миколайчики сині (*Eryngium planum L.*) і польові (*E. campestre L.*) та ін.

Течія Дністра приводить у село Шутроминці, що топає у чарівних дібровах і кизиліових галях. Ріка тут глибоко врізається у Подільське плато, утворюючи широкий каньйон з стрімкими й пологими схилами, що надає місцевості ще більш живописного (навіть гірського) вигляду.

На казково-мальовничій околиці села знаходиться урочище Заліщицька Діброва – ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення площею 85 га на території Дорогичівського лісництва. Тут подекуди трапляються більш як 200-річні дуби (*Quercus robur L.*) і явори (*Acer pseudoplatanus L.*) – останці материнського лісу.

У середній частині дністровського схилу на поверхню в окремих місцях виходять пісковики раннього девону, утворюючи скелясті стінки і кам'яністі осипи. На них ростуть рідкісні реліктові та ендемічні рослини – ясенець білий (*Dictamnus albus L.*), цибуля подільська (*Allium podolicum (Aschers. et Graebn.) Blocki ex Racib.*) і гірська (*A. montanum F. W. Schmidt*), ковила волосиста (*Stipa capillata L.*), степова вишня тощо. Особливо приворожує ясенець білий. В народі його називають неопалимою купиною. Рослинка містить ефірні масла, що спалахують у суху безвітряну погоду від запаленого сірника (хоч сама не горить!).

Своєрідно красивий відрізок звивистого Дністра від с. Устечко до с. Зелений Гай, де на стрімкому схилі розташований Жежавський ботанічний заказник загальнодержавного значення, який увійшов до заповідної зони національного природного парку.

Заказник займає лісове урочище Жежава. Теплий мікроклімат, численні виходи джерельної води сприяли збереженню різноманітної ендемічної і рідкісної рослинності. Найбільшу цінність складають реліктова клокичка периста (*Staphylea pinnata L.*) та рідкісна в тутешніх місцях чагарники – спірея (таволга) польська (*Spiraea polonica Blocki*), зіноват подільська, або рокитник подільський (*Chamaecytisus podolicus (Blocki) Klask.*), чорниця (*Vaccinium myrtillus L.*), брусниця (*Rhodococcum vitis-idaea (L.) Avror.*) тощо. Для "червонокнижної" таволги польської – це єдине в Україні місцезростання.

Цікава по собі рослина – "червонокнижна" клокичка периста. Це кущ до п'яти метрів висотою. Оригінальні плоди, що містяться в пухирчастих коробочках, звисаючи на довгих ніжках, надають кущу чудернацького вигляду.

У квітні – травні на дністровських схилах зацвітає більшість степових рослин. А з червня узлісся і степові ділянки наповнюються запахом квітки бога Зевса – гвоздики: перетинчастої (*Dianthus membranaceus Borb.*),

Андржійовського (*D. Andrzejowskianus (Zapal.) Kulcz.*) – з темно-рожевими пелюстками.

На окремих ділянках заказника можна зустріти такі рідкісні рослини, як самосил гірський (*Teucrium montanum L.*), переломник видовжений (*Androsace elongata L.*), талабан пронизанолистий (*Thlaspi perfoliatum L.*), дутень ягідний (*Cucubalus baccifer L.*), аконіт куцистий (*Aconitum eulophum Reichenb.*) та ін.

Від Жежавського заказника Дністер тече на південний схід, в районі міста Заліщики круто повертає на північ, утворюючи круглий півострів, який оточений стрімкою кам'янистою стіною правого берега, складеною силурійськими, девонськими та міоценовими відкладами. Звідси відкривається захоплююча панорама Заліщик, які тонуть у затишних садках.

Від Заліщик на північний схід через село Добрівляни дорога веде у ботанічний заказник загальнодержавного значення – Обіжевський, який також складає заповідну зону НПП "Дністровський каньйон". Це лісове урочище Обіжева – один з найбільш привабливих і чарівних куточків Західного Поділля. За мальовничі краєвиди, що нагадують гірські, люди назвали його Заліщицькими Карпатами.

На території Обіжевського заказника зростає до 600 видів вищих рослин. Найбагатшою унікальними рослинами є степова ділянка, що довгою вузькою смугою, з пасмом скель, тягнеться південним схилом урочища. Всіх рослин заказника не назвеш! Але хоча б найбільш репрезентативні, цінні та рідкісні. Так, тут зростають – чина паннонська (*Lathyrus pannonicus (Jacq.) Garcke*), перлівка трансільванська (*Melica transsilvanica Schur*), маренка рожева (*Asperula cynanchica L.*), оман верболистий (*Inula salicina L.*), ломиніс прямий (*Clematis recta L.*), льон Палласа (*Linum pallasianum Schult.*), вовчуг польовий (*Ononis arvensis L.*), залізняка бульбистий (*Phlomis tuberosa L.*) та ін.

На схилах лісового урочища Обіжева можна (вперше в житті) зустріти зозуліні черевички справжні (*Cypripedium calceolus L.*). Квіточки цієї орхідеї неначе малесенькі жовті чобітки. Це найкрасивіша з орхідних в Україні. Занесена до Червоної книги України. Зацвітають зозуліні черевички у травні – липні лише раз у 18 років. Стільки триває життєвий цикл цієї рослини.

Після Обіжевського заказника звивистим гірським путівцем потрапляємо в урочище Криве, далі – лісове урочище Деренівка, яке вузькою смугою простягається майже до села Городок. На дністровському схилі групами і поодинокі розкинулися вапнякові скелі. Нижче по схилу – унікальні зарості мигдалю степового, або низького – бобчука (*Amygdalus nana L.*). Латинська назва рослини походить від сірійського – "ah-mugdala" – красиве дерево.

На галявинах, поміж кущів, а також серед каміння бувають трави, утворюючи барвистий, різуче строкатий килим. Це єдине на Тернопільщині місце зростання "червонокнижної" ковила найкрасивішої (*S. pulcherrima S. Koch*), яку в народі називають волоссям сирітки. Її довгі пера-остюки здає дивно нагадують волоссячко білявенької дівчинки. Милує око поетична краса!

У селі Городок Дністер приймає води свого лівого допливу – ріки Серет, на берегах якого вище по течії розкинувся обласний центр – Тернопіль. У місці впадіння Серета утворилася мальовнича долина з високим лівим і майже пологим правим берегами. За Дністром, на протилежному боці, розташоване старовинне село Василів. Туристів і, загалом, відпочиваючих приваблюють розміщені за течією села Виноградне і Зозулинці.

За Зозулинцями до села Богданівка тягнеться ділянка лісу. Були б ви тут весною! Ніжним фіолетовим цвітом

вирає сон великий (*Pulsatilla grandis Wender.*), занесений до Червоної книги України. Надзвичайно красиві ці рослини з опушеними зовні пелюстками квіток. Неначе притаїлися малесенькі кошенята. На ніч квітки закриваються, схилиючи свої голівки. Засинають до ранку. Звідси й назва рослини, яку дав їй народ. Чарівний сон великий і під час плодоношення. Вражають химерно – фантастичні голівки плодів з супермодною "зачіскою".

За селом Богданівка річкові схили Дністра стають більш пологими. Однак, на самому вершні лівого схилу, що носить назву Дністровський вал, знаходиться ще одна з найцінніших степових ділянок Західного Поділля – Синьків. Серед буйного різнотрав'я вирають квіти, гудуть бджоли і джмелі, цвіркочуть коники-стрибунці. Тут зростають занесені до Червоної книги України ковила волосиста і пірчаста (*S. pennata L.*), горлицвіт весняний (*Adonis vernalis L.*), ясенець білий, сон великий і лучний (*P. pratensis (L.) Mill. s. l.*), а також цибуля подільська, перлівка трансільванська, льон жовтий (*L. flavum L.*) та ін.

До найцікавіших і найбагатших флористичних ділянок Дністровського каньйону належить урочище Глоди – ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення, що теж є окрасою, заповідною перлиною національного природного парку "Дністровський каньйон". Розміщене воно біля села Колодрібка, на високому (до 230 метрів) дністровському березі й займає 16 га центральної частини меандра (звивини річки). Рельєф тут строкатий, пересічений. Багатством степової і скельної флори Глоди поступаються лише урочищу Обіжеве.

Великий інтерес становить рідкісна рослина Західного Поділля, "червонокнижний" шафран Гейфелів (*Crocus heuffelianus Herb.*). Відразу після танення снігу він рясно вкриває землю. Квітки поодинокі, фіолетово-бузкові, з жовтогарячою приймочкою. Листки вузько лінійні, прикореневі, з білою поздовжньою смужкою. Цвіте одночасно з підсніжником звичайним, або білосніжним (*Galanthus nivalis L.*). Ранньовесняні асоціації шафрану утворюють захоплюючий, переливчастий килим.

Від урочища Глоди Дністер робить різкий поворот на південь до села Горошова, а звідти тече у зворотному напрямку, на північ, до села Устя. Від Устя Дністер повертає на південний схід. Тут, на Дністровській стінці, від смт. Мельниці – Подільської до с. Вільховця Борщівського району, подекуди можна натрапити на ділянки ковилового степу. Ковила волосиста утворює місями суцільні килими. Особливо красива вона під осінь, коли її стебла стають золотистими.

Селище Мельниця – Подільська – один з осередків збережених старовинних традицій і звичаїв, центр української обрядової пісні, чорно-білої вишивки і, загалом, народних декоративно-прикладних, ужиткових ремесел.

Не менш цікава Дзвенигородська степова ділянка, розташована у грабово-дубовому лісі між селами Дністрове і Трубочин. Мальовничим куточком дикої природи є скелястий берег Дністра у с. Трубочин. Тут на поздовжньому відрізу схилу Дністра довжиною понад півтора кілометра майже вертикально відслонюються гірські породи, займаючи весь меандр ріки. Висота відслонень сягає до 250 м.

Наша мандрівка по Дністровському каньйону завершується. Річка Збруч вливає свої води у Дністер. Між цими річками затиснуте старовинне село Окопи. На його околицях археологи розкопали давньоруське городище. У селі збереглася унікальна пам'ятка сивої давнини – Траяновий земляний вал, один з численних в Україні. Існує думка, що вони будувалися місцевим населенням під зверхністю готів для захисту від навального тиску гунів зі сходу у другій половині IV ст. н. е.

Нарешті – тут сходяться межі трьох областей – Тернопільської, Хмельницької і Чернівецької.

Наукова цінність території НПП "Дністровський каньйон". Грунтовне й різнопланове вивчення Подільського Придністров'я припало на другу половину XIX ст. – початок XX ст. В. Бессер, А. Анджейовський, Е. Дуніковський, А. Ломницький, В. Тейсейр, В. Гільбер, В. Шафер, В. Гаєвський – далеко не повний перелік відомих науковців, які започаткували ботанічні, геолого-геоморфологічні, палеонтологічні дослідження дністровської природи. В межах парку знаходиться геостаціонар Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

З наукової точки зору, як здається, цінність Дністровського каньйону перш за все – геологічна, палеонтологічна (світового рівня). На берегових стінках лівого корінного схилу Дністра відслонюються гірські породи з залишками палеозойської і мезозойської фауни. У вище згаданому урочищі Трубочин Борщівського району на стрімких скелях видно класичні розрізи чорних або темно-сірих вапняків верхнього силуру (стратотип Трубочинської світи), у с. Дністрове – відслонення верхньосилурийських і нижньодевонських відкладів. У відслоненнях с. Трубочин знаходяться залишки пізньосилурийської флори, які відомі тільки в Північній Америці, Великобританії [9].

Необхідність збереження біотичного і ландшафтного різноманіття, відтак забезпечення сталого розвитку України (людства загалом) диктують надзвичайну екологічну місію НПП "Дністровський каньйон". Його територія є ключовим природним ядром Дністровського субмеридіонального екологічного коридору Національної екомережі. Цей коридор в основному складають національні природні парки, інші території та об'єкти природно-заповідного фонду у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Чернівецькій та Одеській областях, території яких безпосередньо прилягають до Дністра.

Рекреаційна цінність НПП "Дністровський каньйон". Схили Дністровського каньйону не залишають байдужими туристів – екстремалів і чудово підходять для спортивного туризму, зокрема таких видів як дельтапланеризм та парапланеризм. На території національного парку також можливий водний туризм, зокрема, сплави на байдарках, на надувних човнах, катамаранах чи плотах.

Дністровський каньйон та прилеглі до нього території представляють великий інтерес і для спелеотуризму. Так, тут знаходяться, як вже говорилося, справжні геоморфологічні витвори природи – карстові печери у гіпсах, які також мають науковий і неабиякий рекреаційно-пізнавальний, оздоровчий інтерес. Найбільш відвідувана, перш за все для спелеологів – найдовша в світі гіпсова печера Оптимістична, Озерна, Кришталева, Вертеба, підземні лабіринти яких розташовані в основному у межах Борщівського району [7, 9].

Печера Оптимістична знаходиться біля с. Королівка, на правому схилі долини р. Нічлава, в урочищі Королівка Наддністрянського лісництва. Звідси її лабіринти розходяться на 210 км. Дно ходів вкрите суглинком, а також річковою галькою з карпатських порід. Має декілька залів: "Данило Галицький", "Циклон", "Молодіжний" та ін.

Також до найбільших у світі належить гіпсова печера Озерна. Вона має протяжність своїх лабіринтів до 116 км. Порожнини печери містяться на вододілі річок Серет і Нічлава. Потужність покриваючих порід над печерою – 45 м. Вхід до печери знаходиться серед полів, за 1 км від південно-західної окраїни с. Стрільківці, на дні великої карстової лійки (глибиною 18 м і площею близько 3 га).

Печеру назвали Озерною за підземні озера глибиною 2-2,5 м і більше. Температура води постійна –

+9°C, а повітря +12°C. За їх кристалу чистоту і голубизну печеру ще називають "Голубі озера".

Складається Озерна печера з Близьких і Дальніх ходів. У Близькі допускають групи досвідчених туристів. Дальні ходи закриті для спелеологів-аматорів через важку доступність.

Для відвідування туристами найбільш впорядкована гіпсова печера Кришталева. Знаходиться вона на південній окраїні с. Кривче, у лівому корінному схилі долини р. Циганка. Вхід у печеру міститься на висоті 60-70 м над руслом річки. Протяжність її лабіринтів складає біля 23 км.

До Кришталевої існує зручний під'їзд. Печера практично суха, у ній не потрібний гідрокостюм і спеціальне спорядження. Вона доступна для всіх у будь-яку пору року, легка при проходженні.

У печері туристичний маршрут довжиною 2,5 км електрифіковано. Він включає в себе проходження лабіринту коридорів і великих залів. Стіни багатьох галерей і залів укріплені білосніжними і жовто-бурими кристалами гіпсу. Звідси й назва – Кришталева. Лише в кількох місцях виявлено сталактити. Найбільш атрактивною є ділянка маршруту – "Лабіринт Скелета" з химерними натічними формами.

Кришталева ще у 1930-ті роки була однією з найбільш відомих печер Центральної Європи. Вона згадується у туристичних путівниках, які видавалися у тодішній Польщі.

Особливо цікава печера Вертеба (Більченська). Назва походить від старослов'янського "вертеп", що означає печера. Відкрита вона ще в 1876 році.

Знаходиться Вертеба на відстані 2 км на північний захід від с. Більче-Золоте, на підвищеному плато недалеко від р. Серет. Ці місця у свій час були річищем прасерета, що не могло позначитися на геоморфології лабіринту. Протяжність ходів-лабіринтів на сьогодні сягає 9 км. Вертеба важка для проходження, сюди допускають лише досвідчених спелеологів.

Вхід у печеру починається у проваллі під брилами гіпсу, на висоті 281 м н. р. м. П'ятиметровий вхідний лаз з мокрим глинистим дном круто опускається вниз і закінчується у невеликому залі з кам'яним "столом" посередині. Звідси десятки вузьких і широких ходів, сплітаючись, звивисто розбігаються в різні боки, щоб знову зібратися до купи. Стелю печери підпирають десятки, сотні стовпів, колон.

Своєрідним є тупиковий лабіринт печери, названий Кам'яною Соломкою. Поверхня стелі тут вкрита густими "заростями" трубчастих кальцитових сталактитів, які мають вигляд звичайної післяжнивної стерні заввишки 10-12 см.

Особливо цікава Вертеба і як археологічна пам'ятка. За кількістю і багатством знахідок матеріальної культури різних епох вона не має собі рівних на Поділлі. Тут виявлено стоянку людини часів палеоліту, неоліту та енеоліту. Печеру археологи називають "Наддністрянською Помпеєю" [3, 10].

Печера Вертеба допомагає відкрити окремі сторінки нашої давньої історії. Вона виявилася справжньою скарбницею непогано збережених людських кісток, у котрих вдалося виявити навіть ДНК! їх власників. Дослідження тут провів Олексій Нікітін з Мічиганського університету у США. За допомогою ізотопного датування було встановлено вік кісток. Кілька зразків мали вік від 4500 до 4000 років. Тобто це часи трипільської культури [2].

У межах національного природного парку "Дністровський каньйон" знаходяться значні запаси мінерально-

лікувальних вод. Так, в с. Русилів Буцацького району відомий розлив мінеральної води. Біля турбази "Лісова" цього ж району Одеським інститутом курортології і медичної реабілітації розвідані запаси мінеральної води типу "Нафтуса", що дає можливість їх використовувати в лікувально-оздоровчих цілях та створювати туристично-оздоровчу інфраструктуру. Втім, у недалекому (радянському) минулому тут функціонувало 10 баз відпочинку, де щорічно відпочивали понад 25 тис. осіб.

Та й нині (в часи так званого АТО) кількість людей, які віддають перевагу активному відпочинку – можливості побути на лоні природи Дністровського каньйону, помилуватися його красою, пройти лісовими стежками, подолати ріку Дністер на човні – залишається значною.

Споконвіку люди селилися на берегах річок і Дністер слугував цьому якнайкраще. Відтак територія НПП "Дністровський каньйон" надзвичайно багата об'єктами культурної спадщини. Вона густо ними вкрита, начебто

доботно зорана і засіяна хліборобська нива. Величезна кількість замків, фортець, костьолів і церков у межах національного парку та прилеглих територій роблять мандрівки тутешніми місцями незабутніми на все життя.

На території національного парку відомо до 500 пам'яток культури, історії та архітектури [табл. 1, 2]. На особливу увагу заслуговують такі об'єкти, як церква Успіння Пресвятої Богородиці кінця XVIII ст. у смт. Коропець Монастирського району, церква св. Михаїла у смт. Мельниці -Подільська (1772 р.), дерев'яна Богоявленська церква (1763 р.) в с. Іване-Пусте, фортеця Трійці (1692 р.) і Преображенська церква (XVIII ст.) у с. Окопи Борщівського району. Надзвичайне значення мають для стародавньої української історії численні поселення трипільської (5400-5300 рр. до н. е. – 2200-2100 рр. до н. е.) і черняхівської (кін. II – сер. V ст. н. е.) культур, давньоруські могильники і городища (XI – XIII ст.) [1, 2].

Таблиця 1. Перелік основних пам'яток культури та архітектури у межах НПП "Дністровський каньйон" (та прилеглих територій)

№ п/п	Назва пам'яток	Місцезнаходження
Буцацький район		
1.	Замок, XV ст.; Вірменська церква Св. Миколая; Успенський костьол, 1590 р.; палац Понятовських, XVI – XVIII ст.; парк, XVIII ст.; єврейський будинок ХУІІ-ХVІІІ ст.	с. Язловець
2.	Пам'ятник Володимирі Великому	с. Стінка
3.	Успенська церква (дер.), 1845 р.	с. Губин
4.	Покровська церква, ХVІ ст.	с. Сокилець
Заліщицький район		
5.	Палац барона Бруністе, ХІХ ст.	м. Заліщики, вул. Л. Українки, 5
6.	Гімназія, ХІХ ст.	м. Заліщики, вул. Л. Українки, 21
7.	Будинок, в якому жив письменник О.С.Маковей	м. Заліщики, вул. О. Маковея, 2
9.	Ансамбль костьолу св. Станіслава, 1763 р.	м. Заліщики, вул. Гайворонська, 18
10.	Митниця, поч. ХХ ст.	м. Заліщики, вул. Українська, 2
11.	Церква перенесення мощей св. Миколая, 1883 р.	с. Синьків
12.	Успенська церква, 1910 р.; панська садиба, поч. ХХ ст.; винокурня, поч. ХХ ст.	с. Зозулинці
13.	Церква св. Дмитрія (дер.), 1862 р.; дзвіниця (мур.), кін. ХІХ ст.	с. Кулаківці
14.	Палац Борковського, кін. ХІХ – поч. ХХ ст.; церква св. Михаїла, 1795 р.	с. Городок
15.	Церква св. Георгія, ХVІ ст.	с. Касперівці
16.	Церква св. Михаїла, 1823 р.; каплиця, ХІХ ст.	с. Бедриківці
17.	Церква Ісуса Христа, 1942 р.	с. Добрівляни
18.	Церква Благовіщення, 1843 р.	с. Торське
19.	Церква Покрови, 1730 р.;	с. Нирків
20.	Руїни палацу ХVІІ – ХІХ ст., костьол, 1716 р.	с. Червоногород
21.	Церква та дзвіниця св. Параскеви, 1881 р.; печерний монастир, ХІХ ст.	с. Устечко
22.	Церква Введення, 1818 р.	с. Дорогичівка
23.	Церква св. Миколая, 1880 р.	с. Шутроминці
24.	Церква св. Параскеви, 1880 р.	с. Хмелева
Борщівський район		
25.	Парк, 1880 р.; усипальниця Сапегів, ХVІІІ ст.; церква св. Михаїла, 1871 р.	с. Більче Золоте
26.	Церква св. Трійці, 1869 р.	с. Бабинці
27.	Успенська церква, 1910 р.	с. Мушкарів
28.	Церква св. Дмитрія, 1840 р.	с. Юр'ямпіль
29.	Церква Пресвятої Богородиці, ХІХ ст.	с. Пилипче
30.	Церква св. Михаїла, 1780 р.	с. Михайлів
31.	Церква св. Параскеви, 1730 р.	с. Худиківці
32.	Церква св. Михаїла, 1772 р.	смт. Мельниця-Подільська
33.	Богоявленська церква і дзвіниця (дерев.), 1763 р.	с. Іване – Пусте
34.	Успенська церква, ХІХ ст.	с. Урожайне
35.	Церква св. Михаїла, 1875 р.	с. Білівці
36.	Комплекс замку, 1692 р.; костьол, ХVІІІ ст.; Преображенська церква, ХVІІІ ст.	с. Окопи
37.	Миколаївська церква, 1854 р.	с. Трубчин
Монастирський район		
38.	Костьол і дзвіниця ХVІІІ ст.	с. Устя Зелене
39.	Успенська церква, 1772 р.; палацовий комплекс графа Бадині, 1864 р.	с. Коропець

Таблиця 2. Перелік основних пам'яток археології в межах НПП "Дністровський каньйон" (та прилеглих територій)

№	Назва пам'яток	Місцезнаходження
Борщівський район		
1.	Городище давньоруське (побуд. середньовічн. замок)	с. Бабинці, уроч. Циганки
2.	Стоянки середнього, пізнього палеоліту, мезоліту	с. Пилипче (уроч. Над Кириловими Корчами. уроч. Барлига, уроч. Кирилові Корчі)
3.	Стоянка мезоліту, поселення ранньозалізного часу	с. Пилипче (уроч. Могилики, сх. околиці; уроч. Городище, 2 км на сх. від села)
4.	Поселення трипільської культури	с. Пилипче (лівий берег р. Білки; уроч. Царина)
5.	Городище давньоруське	с. Пилипче, уроч. Городище
6.	Стоянки палеолітичні, мезолітичні	с. Устя (уроч. Лисий Горб, Хриплів, Качерівка, Голятин та ін.)
7.	Поселення трипільської культури	с. Устя (південно-західні околиці села; уроч. Біля Городища)
8.	Поселення і могильник черняхівської культури	с. Устя (уроч. Ясенівка біля уроч. Ставок; уроч. Бабиня; околиці села)
9.	Могильник, городище і поселення давньоруські	с. Устя (уроч. Підгородня; уроч. Городище; 1 і 1,5 км на півд. сх. від села)
10.	Стоянка середнього і пізнього палеоліту	с. Михалків, схил лівого берега Нічлави
11.	Поселення трипільської культури,	с. Михалків, околиці
12.	Стоянки палеоліту, мезоліту, поселення черняхівської культури; городище давньоруське	с. Худиківці
13.	Поселення трипільської культури, фракій. гальштату	смт. Мельниця-Подільська (уроч. Бавка, уроч. Гончариха)
14.	Поселення трипільської культури	с. Вільховець, околиці
15.	Поселення давньоруське; трипільської культури	с. Іване-Пусте (уроч. Хриплів; околиці)
16.	Городище і могильник давньоруські	с. Дзвенигород, уроч. Городище
17.	Поселення трипільської культури; Вал Траяна	с. Вигода (уроч. Гора Стрілка; біля автобусної зупинки); між р. Збруч і р. Дністер
18.	Курганне поховання культури шнурової кераміки, поселення трипільської і черняхівської культур	с. Білівці, околиці
19.	Поселення трипільської культури	с. Боришківці, берег Збруча
20.	Поселення трипільської культури	с. Окопи, мис між Збручем і Дністром
21.	Поселення культур трипільської, черняхівської і лінійно-стрічкової кераміки	с. Більче-Золоте (Печера Вертеба; уроч. Поле біля печери Вертеба; правий берег Серету, навпроти печери; уроч. Кадуби; уроч. Парк; уроч. Поле Кошівське), (уроч. Кадуби; Поле Щербів); уроч. Печера Вертеба
22.	Городище і поселення давньоруські	с. Більче-Золоте (правий берег Серету; поруч з городищем, на Доброкуті і Гірівці)
23.	Язичницьке капище з жертвним каменем біля печер	с. Монастирок, корінна тераса лівого берегу Серету
Заліщицький район		
24.	Стоянка пізнього палеоліту	с. Колодрібка, мис другої тераси Дністра
25.	Поселення трипільської культури; фракій. гальштату	с. Синьків (уроч. За Дібровою; уроч. Берег Рудок)
26.	Стоянка пізнього палеоліту	с. Зозулинці, третя тераса Дністра
27.	Поселення трипільської і черняхівської культур	с. Зозулинці, околиці села
28.	Поселення трипільської культури і фракійського гальштату; могильники давньоруські	с. Городок (уроч. Гуркало; берег Серету; уроч. Кут); (уроч. На Вигоні; уроч. Печенія)
29.	Поселення трипільської культури; фракій. гальштату	с. Касперівці, правий берег Серету; уроч.Мандаторія
30.	Поселення трипільської культури	с. Лисичники (урочища Горби; Замчище; Коло Валу; Городище; Жолубок, хут. Миколаївка; Волова Криничка; над печерою Лиличка; уроч. Над Валовою)
31.	Городище і поселення голіградської культури	с. Лисичники (ур-ща Біля Валу; Горби, х. Миколаївка; Вигошів; Над Капличкою)
32.	Поселення трипільської культури; фракій. гальштату	с. Бедриківці (уроч. Марцелівка; уроч. Лучка)
33.	Поселення трипільської культури	с. Добрівляни, околиці
34.	Поселення трипільської культури	м. Залішки, схил берега Дністра
35.	Поселення трипільської культури	с. Зелений Гай, уроч. Блашківці
36.	Поселення трипільської культури; могильник черняхівської, поховання пшеворської культур	с. Іване-Золоте (урочища Верхнячки; Над Жолобом; Говди); околиці
37.	Стоянка пізнього палеоліту	с. Торське, уроч. Чегор
38.	Стоянки палеоліту-мезоліту; пос. трипільсь. культури	с. Устечко (берег Дністра; уроч. Черче)
39.	Поселення трипільської культури	с. Дорогичівка, уроч. Балки
40.	Стоянка пізнього палеоліту	с. Хмелева, ур. Шибанські Гори
Буцацький район		
41.	Печерний храм ранньохрист.; городище давньоруське	с. Стінка (берег Дністра; уроч. Городище)
42.	Стоянки пізнього палеоліту	с. Космирин (уроч. Над Лютечкою); с. Сновидів і с. Губин (берег Дністра)
43.	Стоянки пізнього палеоліту	с. Берем'яни (урочища Риписьк; Червона)
Монастирський район		
44.	Стоянка пізнього палеоліту	с. Вістря, околиці села
45.	Поселення трипільської культури	с. Горигляди, околиці села
46.	Поселення трипільської культури; городища давньоруські	смт. Коропець (уроч. Рогачин; уроч. Городище, Замчисько)
47.	Стоянка пізнього палеоліту	с. Устя-Зелене, ур. Медвежа Гора

Культура фракійського гальштату (кін. бронзового – поч. залізного віків) представлена пам'ятками голиградської групи. Зокрема, відомими скарбами IX-VIII ст. до н. е. біля сіл Голигради і Михалків. Так, Михалківський скарб (Борщівський район) містив золоті вироби загальною вагою біля 7,5 кг. Він за складом знахідок (злиток золота, більше 2000 бусин, 12 фібул, 5 браслетів, 2 діадеми та багато інших коштовностей) і високому рівню їх виготовлення не має собі рівних у старожитностях фракійського гальштату.

Висновки. В усьому світі національні парки організовуються на територіях мальовничих ландшафтів з унікальними об'єктами та явищами природи, що покликані задовольняти культурно-естетичні потреби відвідувачів, сприяти їхньому оздоровленню і відпочинку, розширенню природознавчого кругозору. Природа на значній їх території залишається недоторканою і розвивається за своїми законами. Національні парки надають можливість відвідувачам через рекреацію (туризм) спостерігати та насолоджуватися чарівною неповторністю дикої природи.

Однак, як це буває в теперішній Україні, неймовірно красу, багату природу та історико-культурну спадщину національних природних парків у догоду споживацьким інтересам людини можна загубити. Так, відомо, що ПАТ "Укргідроенерго" планує збудувати Верхньодністровський каскад з шести ГЕС на заповідних територіях НПП "Дністровський каньйон", частині ландшафтних комплексів Галицького НПП та НПП "Хотинський", розміщених вздовж р. Дністер в Івано-Франківській і Чернівецькій областях.

Прикрий досвід подібного будівництва в Україні всім знайомий. Славний Ревун-Дніпро нині став стічною канавою, клоакою забруднених та отруєних вод. З природної річкової екосистеми він перетворився в озерно-

річкову. Затоплено майже 710 тис. га родючих земель. Не вдалося поки що подібне зробити з Південним Бугом, з його порогами, у межах НПП "Бузький Гард", де поруч розміщені Південно-Українська АЕС і Ташлицька ГАЕС. На черзі – Дністер?

Список використаних джерел

1. Археология Украинской ССР. В 3-х томах. Том II / С.Д. Крыжицкий, А.С. Русаева, Е.В. Черненко и др. – К. : Наукова думка, 1986. – 592 с.
2. Відейко М.Ю. Шляхами трипільського світу / М.Ю. Відейко. – К. : Наш час, 2008. – 296 с. – (Сер. "Невідома Україна").
3. Геологические памятники Украины : Справочник-путеводитель / Н.Е. Коротенко, А.С. Ширица, А.Я. Каневский и др. – К. : Наукова думка, 1987. – 156 с.
4. Гетьман В.І. Рекреаційна діяльність у межах природно-заповідного фонду / В.І. Гетьман // Заповідна справа в Україні / Під загальною редакцією М.Д. Гродзинського і М.П. Стеценка. – К. : Географіка, 2003. – С. 162 – 175.
5. Гетьман В.І. Заповідні куточки Тернопільщини / В.І. Гетьман // Персонал // № 4, 2009. – С. 2-5.
6. Дністровський каньйон – унікальна територія туризму : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16-18 травня 2009 року). – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 240 с.
7. Природа Тернопільської області / За ред. Геренчука К.І. – Львів : Вид-во ЛДУ, 1979. – 169 с.
8. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / А.М. Маринич, В.М. Пашенко, П.Г. Шищенко. – К. : Наук. думка, 1985. – 224 с.
9. Свинко Й.М. Нарис про природу Тернопільської області : геологічне минуле, сучасний стан / Й.М. Свинко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 192 с.
10. Чайковський М.П. Пам'ятки природи Тернопільщини : Ілюстрований нарис / М.П. Чайковський. – Львів : Каменяр, 1977. – 80 с.

Надійшла до редколегії 15.04.16

В. Гетьман, канд. геогр. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ДНЕСТРОВСКИЙ КАНЬЙОН В НАЦИОНАЛЬНОМ ПРИРОДНОМ ПАРКЕ

В статье поднимаются вопросы сохранения природных и историко-культурных ценностей территории национального природного парка "Днестровский каньон", освещаются исторические предпосылки его становления.

Ландшафтно-эстетический и рекреационный ресурс Днестровского каньона – несравнимый в Украине. Поэтому необходимо сохранить его от все масштабнейшего антропогенного давления, включая запланированное строительство Верхнеднестровского каскада ГЭС на заповедных территориях национального природного парка "Днестровский каньон".

Ключевые слова: национальный природный парк, ландшафтно-рекреационные ресурсы, флора, фауна

Getman V., PhD, Senior Lecturer
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DNISTER RIVER CANYON IN THE NATIONAL PARK

There have been raised several questions about saving natural, historical and cultural values of the territory of national park "Dnister river canyon" in this article. Also, this work highlights historical and natural conditions of canyon's formation.

Landscape, aesthetic and recreational resources of Dnister river canyon are incomparable among the territory of Ukraine. That is why it is important to save it from massive anthropogenic pressure. On of the stresses is a planned construction of upper Dnister river cascade hydropower station on the protected territory of national park "Dnister river canyon".

Keywords: national park, landscape and recreational resources, flora, fauna.